

י. היחס לבעלי הדתות מול הפילוסוף ומול עובדי עבודה זרה ועובדי העגלים מישראל (יב-טו)

יב

אמר הפונזרי: אָבֵל הֵם (=בעלי הדתות) יוֹתֵר קְרוֹבִים אֲלֵיכֶם מֵהַפִּילוֹסוֹפִים.

יג

אמר החבר: רְחוֹק (=גדול ההבדל) מֵה שֶׁבֵּין בֶּעַל הַתּוֹרָה (=בעל דת כלשהי) וְהַמִּתְפַּלֵּסִי:¹⁴⁹ כִּי בֶּעַל הַתּוֹרָה מִבְּקֵשׁ הָאֱלֹהִים לְתוֹעֲלוֹת גְּדוּלוֹת חוּץ (=מלבד) מִתּוֹעֲלוֹת יְדִיעָתוֹ אוֹתוֹ, וְהַמִּתְפַּלֵּסִי אֵינוֹ מִבְּקֵשׁ אֱלֹא פְּדֵי לְתֹארוֹ עַל אִמְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁהוּא מִבְּקֵשׁ לְתֹאֵר אֶת הָאָרֶץ שֶׁהִיא, לְמַשָּׁל, בְּמִרְכָּז הַגִּלְגָּל הַגָּדוֹל וְאֵינָהּ בְּמִרְכָּז גִּלְגָּל הַמְּזֻלוֹת, וְזוֹלַת זֶה מִן הַיְדִיעוֹת (- הרי הבדל אחד מצד תכלית העבודה);

וְשֶׁהַסְּכָלוֹת בִּידְעֵת הָאֵל (לדעת המתפלספי) אֵינָהּ מְזִיקָה אֱלֹא כִּסְכָלוֹת בִּידְעֵת הָאָרֶץ לְמִי שֶׁאָמַר שֶׁהִיא שְׁטוּחָה, וְהַתּוֹעֲלוֹת אֶצְלוֹ אֵינָהּ אֱלֹא יְדִיעַת הַדְּבָרִים עַל אִמְתָּתָם (כדי) לְהַדְמוֹת לְשֶׁכַל הַפּוֹעֵל (=המלאך התחתון ביותר והקרוב ביותר לאדם) וְיַעֲשֶׂה הוּא הוּא (ויתאחד עמו)¹⁵⁰, בֵּין שִׁיחֵיהָ מֵאֲמִין בְּדַת אוֹ כּוֹפֵר¹⁵¹, לֹא יִשִּׁים לָב לְזֶה אִם (=ובלבד ש) הַתְּפִלָּסִי (- הרי הבדל שני מצד הערך העצמי של האמונה והעבודה);

וּמַעֲקָרֵי אֲמוֹנָתוֹ: "לֹא יִיטִיב ה' וְלֹא יִרְעַ" (צפניה א, יב), וְהוּא מֵאֲמִין בְּקְדָמוֹת הָעוֹלָם, וְאֵינוֹ סְבוּר שְׂאֵי פַעַם הִיָּה נִעְדָּר (העולם לא היה קיים) עַד שֶׁנִּבְרָא, אֱלֹא לֹא סָר וְלֹא יָסוּר (בעתיד), וְשֶׁהָאֵל "בּוֹרְאוֹ" עַל דֶּרֶךְ הַהִשְׁאָלָה (=שיתוף השם), לֹא לְפִי מוֹבֵן הַמְּלָה (שפירושה בורא ברצונו), וְאֲמָנָם יִרְצֶה בְּאֲמָרוֹ 'בּוֹרְא' - פּוֹעֵל (=מחיה), שֶׁהוּא סִבְתּוֹ וְעֲלֵתוֹ (=מקור ההווייה של הנמצאים, באופן מוכרח שכך הוא בטבעו ועל כן) וְלֹא סָר הָעֲלוּל מִהֵיוֹת עִם הָעֲלָה: אִם הָעֲלָה בְּכַח - הָעֲלוּל בְּכַח, וְאִם תִּהְיֶה בְּפַעַל - הָעֲלוּל בְּפַעַל, וְ(הרי) הָאֵל עֲלָה בְּפַעַל, וְלִפְיֶכֶךְ עֲלוּלוֹ בְּפַעַל כְּכֹל עֵת שֶׁהוּא עֲלָתוֹ (- הרי הבדל שלישי מצד עקרי הדת וידיעת ה').

אָבֵל הֵם, אֵף אִם רְחֹקוֹ זֶה הָרְחוֹק, יִשׁ לָהֶם הַתְּנַצְלוֹת, לְפִי שֶׁלֹּא הִשְׁתִּיתוּ (את העיסוק בדבר) הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית אֱלֹא בְּדֶרֶךְ הַהִקְשָׁה (ההיגיון, שהרי לא פגשו את ההתגלות והנבואה¹⁵²), וְזֶה

הערות - ילמד ענויים דרכו

- 149 הצגת השיטה האמונית ואופן העבודה של הפילוסוף - עיין בהרחבה מאמר א סעיף א.
- 150 לבעל הדת הקשר עם ה' הוא קיומי, ואילו לפילוסוף העיסוק באלוה הוא בכחית "מותרות", לא עניין שהחיים תלויים בו.
- 151 אצל הפילוסוף, הערצת האלוה ותיקון המידות הם רק אמצעי זמני להשיג את האמתיות. ומשהשיג - אין משמעות עוד להערצת האל ולעשייה המוסרית.
- 152 עיין לעיל א, ג-ס שהיוונים לא זכו להיפגש עם המסורת שעברה בשבטי שם. ונראה שהסיפור שאפלטון פגש את ירמיהו אינו אמיתי כיוון שלא חיו באותה תקופה. אולם יש עדות של יוסף בן

מסלול 1: יום ג לפרשת וארא
מסלול 2: יום ה לפרשת שמות

מה שֶהִיבֵא אֵלָיו הַקָּשָׁם. וְהִיָּשְׂרִים שְׂבָהֶם יֹאמְרוּ לְמֵאֲמִינִים בְּדַת מֶה שְׂאָמַר סוֹקְרָטֶס:
 "הוּי הָעַם, הִנֵּה חֲכַמְתֶּכֶם זֹאת הָאֱלֹהִית אֵינִי מִכְחִישָׁה, אֲלֵא אֲנִי אוֹמֵר שְׂאֵינִי מִקִּיפָה,
 אָבֵל אֲנִי חָכֵם בְּחֻמָּה אֲנוּשִׁית"¹⁵³.

וְאוּלָּם אֵלֶּה הַדְּתוֹת (שדוכר עליהן לעיל, הנצרות והאסלאם), כְּשֶׁעוֹר¹⁵⁴ אֲשֶׁר קָרְבוּ (אלינו,
 כד) רְחֻקוֹ¹⁵⁵. וְלֹא (=וכי לא כך הוא)? הִנֵּה יִרְבְּעֵם וְסִיעֵתוֹ - יוֹתֵר קְרוֹבִים אֲלֵינוּ¹⁵⁶, וְזֹאת
 אַע"פ ש'היו עובדי עבודה זרה, והם ישראל - נמולים, שומרי שבת ושאר המצוות, חוץ
 ממצעט (מצוות) שצריך ההנהגה המדינית¹⁵⁷ גרם להם לעבר עליהן, והם מודים פאלהי

הערות - ילמד עניים דרכו

מתתיהו (נגד אפיון, מאמר ראשון פרק כב) שמצטט מקליארכוס תלמיד אריסטו שאריסטו פגש
 חכם יהודי (אפשר שהכוונה לשמעון הצדיק) והתפעל מחמתו. ואפשר שאם אריסטו היה בבית
 ראשון היה משנה דעתו. ואכן רבו של אריסטו - אפלטון - האמין בעולם של אידאות, ורבו של
 אפלטון - סוקרטס - הכיר בכך שיש דברים שאין הוא יכול להבין בשכלו.
 153 מובא גם לקמן ה'יד. ועיין בהערות של פרופ' שורץ שיש שצינו לדברי אפלטון (אפלטון, כתבים
 כרך א, עמ' 210-211).

154 אין ריה"ל בא לתאר כאן רק את גודל המרחק, אלא גם את הסיבה למרחק. היות שבעלי הדתות
 היו מעוניינים להתקרב ליהדות בעניין האמונה באל אחד, הם היו חייבים לשנות שינויים מהותיים
 אחרים על מנת שלא להיבלע בתוך היהדות! וכן כתב הרא"ה באורות התחייה, ב: "יודעת היא
 (המינות), שאם באפס יד יתמסמס ויכלה הסגנון האלילי, הרפוד לה, לא תמצא עוד מעמד בחיים
 למטבעה מיוחדת ותוכרה להיבלע בליעה רוחנית ביהדות, מקורה. על כן היא גם כן עומדת על נפשה
 ותמלא שנאת מוות ליהדות ולישראל מחזיקיה".

155 דברי ריה"ל אלו חשובים ביותר בימינו. יש יהודים המסתכלים בהערצה ובהתבטלות על בעלי
 הדתות האחרות, כאשר הם מגלים יותר להט דתי מאשר עם ישראל. אולם ריה"ל מודגיש כאן שהם
 כופרים לא פחות מעובדי עבודה זרה שגם להם היה להט דתי, אך שאינו מכוון למקום הנכון.
 ריה"ל יכול היה להדגיש את הכפירה שלהם בתורת משה, את השילוש וההגשמה בנצרות ואת
 הגמול הגשמי וביטול השאיפה הנבואית באסלאם. אך הדגש שלו כאן הוא על שינוי הכיוון בעבודה.
 ולא בכדי. הנצרות והאסלאם לא יגיעו אל מקומם אלא כשישובו ויכירו בכך שכל הקשר שלהם עם
 האלוה יכול להיות רק דרך ישראל, בארץ ישראל ובמקום המקדש המיוחד לעבודת ישראל. גם אם
 היו מעתיקים את כל מצוות ה', לא היה הדבר מועיל להם לצאת מכפירתם. דומים הם לתאי רגל ויד
 המנסים להתנתק ממקור החיות שלהם - הלב, ומצפים לחיות מכוח עצמם, שלא תהיה להם תקומה
 עד שישוּבו ויכירו במרכזיותו של הלב - בשביל עצמם!

156 כאן חוזר ריה"ל על מה שעשה במאמר א, צו - להמליץ יושר על רשעי ישראל. לאמר: אפילו רשעי
 ישראל אינם מתקרבים בחטאם לדתיים האדוקים ביותר מאומות העולם!

157 מלכים א'ב: "אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלם ושב לב העם הזה אל אדניהם אל
 רחבעם מלך יהודה והרגני ושבו אל רחבעם מלך יהודה. ויועץ המלך ויעש שני עגלי זב ויאמר אלם
 רב לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. וישם את האחד בבית אל ואת
 האחד נתן בן. והיה הדבר הזה לחטאת וילכו העם לפני האחד עד דן. ויעש את בית כמות ויעש כהנים
 מקצות העם אשר לא היו מבני לוי. ויעש ירבעם חג בחדש השמיני בחמשה עשר יום בחדש כחג אשר
 ביהודה ויעל על המזבח בן עשה בבית אל לזבח לעגלים אשר עשה והעמיד בבית אל את כהני הכמות
 אשר עשה. ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל בחמשה עשר יום בחדש השמיני בחדש אשר בך
 מלבו ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר". ונראה שירבעם העביר בעם שינוי זה, תוך

ישראל המוציאם ממצרים¹⁵⁸, כמו שאמרנו בעושי העגל במדבר (לעיל א, צו). ותכלית יתרונם של אלה (הנוצרים והמוסלמים) היא שלילת התמונות (=עבודת הפסלים), אבל מאז ששנו את כוונת התפלה¹⁵⁹ ובקשו את הענין האלהי במקום שאינו נמצא, חוץ משנותם את רב המצות השמיעות¹⁶⁰ - הרי כבר רחקו מאד.

יד

¹⁶¹אמר הכוזרי: ראוי להבדיל בין סיעת ירבעם ובין סיעת אחאב בחלוקים אהדים¹⁶². כי הנה עובדי הפעל הם עובדי עבודה זרה גמורים (=שעבדו לאלים נוספים מלבד לה),

הערות - ילמד עניים דרכו

הסתמכות על נבואת אחיה השילוני לקריעת הממלכה, בטענה שבישראל הלאום והדת כרוכים זה בזה ואי אפשר לפצל ביניהם, ועל כן לא יתכן שהממלכה תהיה מפוצלת והמקדש יהיה אחד.

158 כלומר, הם היו מעוניינים להישאר ישראלים, ולא היתה מטרתם ליצור דת אחרת. וז"ל לקמן בסעיף כג: "ואמנם היו העם (בבית ראשון) מבקשים תועלות אותן הטלסמאות והרוחניות (ב)תוספת על דתם, והם שומרים על מצוותיהם (שבתורה), (ועסקו בע"ז) לפרסום (=בגלל פרסום) התועלת באותן העבודות אז. ואם לא כן, ולמה לא התהפכו (=המירו דתם) אל דתות האמות אשר הגלום ושביו אותם? עד שמנשה וצדקיה, והחוטאים היותר גדולים שהיו בישראל, לא הסכימו לעזוב את דת ישראל. אבל היו להם תאוות להוסיף תועלות של זכיה וברכת ממון על ידי הסגלות ההן, אשר היו לדעתם מנסות, מאותן שהזהיר ה' מהן. ואלו הנה הן היום אותו הפרסום, היית רואה היום אותנו ואותם נפתים להם, כמו שאנו נפתים לשארית התפלה מעניני כוכבים ולחשים וקמעות ונסיונות רחוקים מן הטבע, עם (=למרות) הרחקת התורה אותם".

159 מכאן נראה שדעת ריה"ל שירבעם לא שינה את היסוד האמוני שמקום השכינה הוא בהר המוריה, אלא טען שישנם מקומות נוספים. וזה ככלל עובדי הבמות. הם גם לא ביקשו את העניין האלוהי במקום שלא ימצא, שהרי היו בארץ ישראל. זאת בניגוד לבעלי הדתות. ואפשר שאף האמינו במרכזיותם של ירושלים והר המוריה מבחינה אמונית ורק הוסיפו במות מסיבות פוליטיות. מתוך דברי ריה"ל כאן נראה שגם הגויים מחויבים לקבל את המרכזיות של הר המוריה ולהתפלל לשם. אולם לא ברור מדוע תוקף אותם על כך שביטלו את המצוות, הרי לא היו חייבים בהן כלל, וכבר אמר במאמר א, כזו שהתורה מחייבת רק את ישראל? אולם זה פשוט, בעלי הדתות לא באו לתת דת לגויים, אלא להחליף את דת ישראל, ולדידם אף ישראל אינם חייבים במצוות שקיבלו בסני. את המצוות שלהם הם עושים מתוך תודעה שאלה הן המצוות של העם הנבחר, ולכן אומר ריה"ל שאין זה כפי רצון ה'.

160 בסעיף כג מביא חילוק נוסף: "ואל תשעה אל רחוק אלה (=הנוצרים והמוסלמים) מן הפסילים והשתדלים ביחוד (ה'), ותמן להם יתרון (=שבח), ותרצה את ישראל בעין הפחיתות (=בעין מזוללת) בגלל החזיקם בנעבדים (=בפסלים) בעת מלכותם (בבית ראשון). ושים לב למה שגדוליהם צופנים בלבם מהאפיקורסות (=מהכפירה בהשגחת ה'). יתר על כן, יש אשר הם מקריזים אותה ואומרים בה השירים המפרסמים הידועים, שאין שלטון על מעשי בני האדם, ולא גומל ולא מעניש עליהם, מה שלא נזכר מעולם על (=בישראל)".

161 כך הוא בתרגום הרי"א תיבון, מו"ר הגר"י שילת ופרופ' שורץ. אך הר"י אבן שמואל הביא את כל הקטע כחלק מדברי החבר ואחר כך הוסיף מעצמו דברים בשם המלך, על פי תגובת החבר בסעיף טו, משום שסגנון הדברים הפסקני והבקיאות שהמדבר מגלה בתנ"ך ובחז"ל - תואמים את סגנון החבר (עיי' הסבר לדברים במהדורתו בעמ' רפז-רפח).

162 כלומר: את עובדי העבודה זרה בישראל יש לחלק לשניים: העובדים לה' שלא במקום שבחר,

מסלול 1: יום ג לפרשת וארא
מסלול 2: יום ה לפרשת שמות

ובְּזָה אָמַר אֱלֹהֵיהוּ: "אִם ה' הָאֱלֹהִים לָכוּ אֶחְרָיו וְאִם הַבַּעַל לָכוּ אֶחְרָיו" (מל"א יח, כא).
 וּבָהֶם הָיוּ מִסְפָּקִים הַחֲכָמִים: אֵיךְ אָכַל יְהוֹשֻׁפֶט מִסַּעֲדַת אַחְזָב¹⁶³, וְלֹא הִטִּילוּ דָפִי
 כָּזָה בְּסִיעַת יִרְבָּעָם, וְלֹא הָיָה הַגְּנוּי שֶׁל אֱלֹהֵיהוּ עַל עֲבוֹדַת הָעֲגָלִים כְּאֲשֶׁר אָמַר: "קִנְאָה
 קִנְאָתִי לַה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת" (שם יט, יד). כִּי הִנֵּה סִיעַת יִרְבָּעָם לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ
 כֹּל מַעֲשֵׂיהֶם, וְנִבְיָאֵיהֶם נִבְיָאֵי ה'¹⁶⁴, וְנִבְיָאֵי אַחְזָב - נִבְיָאֵי הַבַּעַל¹⁶⁵. וּכְבָר הַקִּים ה'

הערות - ילמד ענוים דרכו

והעובדים - מלבד לה' - גם לאלים אחרים. אולם אלו ואלו קרובים אלינו יותר מאשר בעלי הדתות האחרות, כי הם מאמינים שיש אל אחד שהוא מעל לכל הכוחות, ומאמינים באלוהי ישראל שהוציאם ממצרים, והמשיכו בקיום המצוות של תורת משה ולא רצו לעזוב את דת ישראל לדת אחרת, והמשיכו להאמין שמרכז העבודה לה' הוא בירושלים.

163 חולין ד, ב. ויש לעיין בזה בדברי המדרש בעניין אליהו שהעורבים היו מביאים לו בשר משולחנו של אחאב (עיין מלכים א יז).

164 כלומר היו נביאי ה', ובאמת תקפו את ירבעם על חטאו בעגלים. וכמו ששיעיהו ואחרים היו נביאי ה' ביהודה בשעה שהיו במות.

165 אמנם הרמח"ל בדרך השם ג, ד, יא מבאר שהיו לו גם נביאים המתנבאים לאחאב בשם ה', אלא שהטעו אותו: "מאותם כחות הטומאה שנמצאים בעולם ופועלים כפי מה שהוחק בטבעם ונמסר בידם, הנה יש בכוחם שיטעו את האדם, במה שיושפעו עליו השפעות בדרכים כעין דרכי הנבואה האמיתית, ויגלו לו עניינים אמיתיים וכוזבים, ויחדשו לו קצת עניינים נפלאים, וכמו שאמר הכתוב בפירוש בנביא השקר: 'ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת'. והנה דבר זה אפשר שיקרה לאדם שלא ברצונו, ואפשר שיקרה לו ברצונו. והיינו שאפשר שיקרה לו מקרה זה והוא לא השתדל עליו, או השתדל על הופכו, והגיע לו זה מפני שלא נשלם במעשיו והשתדלותו. ואפשר שיגיע למי שרצה בו ברשעו והשתדל להשיגו, והיינו שילך אחרי הכוחות האלה וישתדל להדבק בהם ברצונו להשיג מהם מה שיחפוץ להשיג, והיינו שיגלו לו עניינים כמ"ש, שבהם יחזיק עצמו לפני בני האדם לנביא ויסיתם כמו שיחפוץ או יתכבד בעיניהם. ומן המין הזה היו נביאי הבעל והאשרה. שהנה היו משתדלים בזה עד שהיו מתדבקים בכחות האלה, ומשיגים ידיעת קצת דברים שעל ידיהם היו מפתים המאמינים בהם, וכן מחדשים בכוח זה נפלאות לאות על נבואתם וכמ"ש. ואמנם הם בעצמם היו יודעים שאין זה להם אלא מצד הטומאה מה שבחרו להם, ולא היו חושבים בעצמם שהם נביאים, אלא ברשעת לבבם היו עושים כן. אך גם למי שלא השתדל על זה, היה אפשר שיקרה זה כמ"ש, ועל כן היו צריכים המשתדלים לנבואה למלמד מובהק שילמדם כמ"ש, ועל ידו היו ניצולים... והנה מן הדרך הזה היה העניין שקרה לנביאי אחאב ברוח שפיתם. וזה, כי הנה מפני מעשיו נגזר עליו שילך ויפול ברמות גלעד, והיה ראוי שיהיה לו פיתוי חזק שעל ידו ימשך וילך אל המלחמה ההיא ולא יסוג ממנה... והוא כי כל אותם נביאי השקר היו מתנבאים לעיניו ובפניו של אחאב, והיינו שהיו עושים אותם המעשים ומשתדלים באותם העניינים שעל ידיהם נמשך גילוי הנבואה. והנה הם לא היו משתדלים אלא להמשיך גילוי הטומאה שזכרנו למעלה ולא יותר, אלא שהיו מרמים במלך ומראים לו שממשיכים גילוי אורו ית'. אמנם על כל פנים היו משתדלים בהמשכה לפניו, והיה נמשך עליהם באמת הגילוי אשר היו מבקשים. ודבר זה היה נעשה לעיני המלך ליתחזק יותר באמונה בהם, והוא שאמר הכתוב: 'וכל הנביאים מתנבאים לפניהם'. והנה מה שהיה נמשך להם באותה הנבואה הטמאה, היו מילות אלה: 'עלה והצלח ונתן ה' ביד המלך'. אלה היו הדברים שהיה הרוח ההוא מדבר בפיהם, ולא היו טועים בהם בעצמם, כי הם היו יודעים השתדלותם מה היה, אלא אחאב היה טועה בהם ומתפתה, עד שלא האמין לדברי מיכיהו מרוב אמונתו במה שהיה רואה בנביאי השקר שלו. ואמנם צדקיהו בן כנענה הוסיף על שאר הנביאים ההם, כי הם לא אמרו אלא כפי מה שנמשך להם מאותו הרוח, אך צדקיהו הוסיף לעשות כעין מה שהיו עושים נביאי האמת. וזה, כי כבר האמין

את יהוא למחות רשם אחאב, והשתדל אותה השתדלות בתחבולה ההיא, באמרו: "אחאב עבד את הבעל מעט והוא יעבדנו הרבה", עד שמחה רשם הבעל, ולא התנגד לעגלים. ובעלי העגל הראשון, וסיעת ירבעם, ובעלי הכמות ופסל מיכה, כלם לא היו מכוונים אלא לאלהי ישראל, אבל עם עבירה שחייבים עושיה מיתה (על שעברו שלא במקום שציווה). (והרי הם) כמי שנושא את אחותו בגלל הכרח או בגלל תאוה, אבל הוא מקים את תנאי הנשואין כמו שצוים ה', או כמי שאוכל חזיר אבל נזהר בשחיטה ומן הדם וזולת זה מתנאי המאכל כפי שצוה בו.

טו

אמר החבר: הנה כבר הערת על מקום ספק (אם אכן סיעת אחאב היתה עובדת ע"ז גמורה), ואין אצלי בו ספק¹⁶⁶.

שאלות מנחות:

- ✦ מה מעלת הפילוסוף ובעלי הדתות על עובדי עבודה זרה מישראל?
- ✦ מה מעלת בעלי הדתות על הפילוסוף? כיצד זה מסביר את סדר הופעתם בתחילת הספר?
- ✦ הרמב"ם הרגיש קרבה גדולה יותר לפילוסופים היוונים מאשר לנוצרים, ואילו ריה"ל חש הפוך. כיצד זה קשור לשאלת תכלית עבודת האדם (השגת המושכלות מול הדבקות בהשגחה)?
- ✦ מה ההבדל בין סיעת ירבעם לסייעת אחאב?
- ✦ מדוע לפי ריה"ל אפילו סיעת אחאב קרובה אלינו יותר מבעלי הדתות?

הערות - ילמד ענוים דרכו

בגילוי ההוא וחשב היותו אמיתי ונמשך מלפניו ית', עד שהזיד לומר: 'כה אמר ה' באלה וכו'. והנה הוא לא לומד בדרכי הנבואה האמיתית כראוי ולא הבחין בין השקר והאמת, ועל כן אמרו ז"ל עליו: 'שאמר מה שלא שמע'. וכן אמרו: 'רוח נבות אטעייתה', ואמרו עוד: 'איבעי ליה למידק', כפי מה שהזהירו יהושפט, שאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. והנה באמת קרה לנביאים ההם באותו הזמן, גילוי יותר ממה שהיו רגילים להשיג, ובדרך שונה ממה שהיו רגילים, עד שטעה צדקיה ונדמה לו שאותה הפעם היתה נבואתו אמיתית, אע"פ שהשתדלותם לא היה אלא לצד הטומאה כמ"ש, אבל זאת היתה נסבה מאת ה' וכמ"ש".

166 לפי דרכו של ריה"ל בספר ביחס לרשעי ישראל, נראה שכוונתו שאפילו סיעת אחאב לא האמינה באמת בבעל ובעבודתו. ואפשר שעשו כן כדי להידמות לעמים מסביב, מתוך רצון להתקבל בחברתם, או מתוך תאוה להרוויח את הרווחים שהיה מפורסם שאותה עבודה מעניקה, וחשבו שהתורה אסרה אותה. וכן נראה לקמן בסוף סעיף כג, עיין שם.